

XII. ETDK, Kolozsvár
2009

A válaszúti kastély báró Bánffy Ádám munkásságának tükrében

Lőrincz Márta
Babeş –Bolyai Tudományegyetem
Történelem és filozófia kar
Művészettörténet, III. év

A választúti kastély Bánffy Ádám munkásságának tükrében

A losonczy Bánffy család bárói ágához tartozó nemes kora szellemét követve élt és alkotott. A művészi hajlamokkal és tehetséggel megáldott báró az örökül kapott választúti uradalmat tette meg kísérletező laboratóriumának.

Báró Bánffy Ádám (1847-1887) építette a 19. század második felében Válaszúton azt a neobarokk stílusú kastélyt, amelynek belső kialakítása neoreneszánszos. A báró különböző irányú érdeklődéseinek eredményeként a kastély enteriőrje az ő és műhelyében tevékenykedő mesteremberek – faragók, porcelánkészítők, fazekasok – alkotásai nyomán alakult ki.

Alkotói munkássága helyet kapott az 1878 – as párizsi világkiállításon, bútortervező és faragó tehetségét mutatva be. A kastély legimpozánsabb berendezési darabja és a báró tehetségét maradéktalanul mutató alkotás az a domborműves, színes cserépkályha, amelyről minden leírás említést tesz. A kályha párja valamikor a gödöllői kastélyt ékesítette.

A kastély legfőbb érdekessége és vonzereje a báró lakberendezési hajlamaiban rejlik, aki külföldi útjai során megismerkedve a kézművesség irányzataival és művelőivel, lakóhelyét önmaga rendezte be valóságos alkotótáborrá avanszállva kastélyát. A berendezési tárgyak a kazettás mennyezettől kezdve a színes csempekályháig és az ajtótokig mind Bánffy Ádám és a vezénylete alatt dolgozó mesteremberek munkája.

Birtok történet

Válaszút község neve már 1370-ben szerepel Bonchida és Lóna határjárásában. Több száz év óta a besenyő eredetű Tomaj nemzetségből származó losonczi Bánffy család tulajdonaként ismert, mely birtokot sokszor Bonchidáról kezelték. Ennek köszönhetően története is javarészt odakötődik. Újabb önálló említése az 1499 tavaszán történt természeti katasztrófához kapcsolódik, amikor is a Borsa-patak völgyében, Újfalú község határában létesített halastó felszakadt és árvízzel súlytotta a vidéket. 1658-ban a II. Rákóczi György ellen indított tatárhadak pusztították el a települést, valószínű a Bánffy-udvarházzal együtt. 1703-ban ismét hadterületté vált, a kuruc és labanc összetűzéseknek köszönhetően. 1792-1803 között Bánffy György főispánja alatt a választúti családi kastélyban tartották Doboka vármegye közgyűléseit. 1848.

november 17. is beírta nevét a település történetébe: itt hódolt meg Kolozsvár követsége Urban Károly ezredesnek.¹

A 19. század folyamán a birtok tulajdonosai között megtaláljuk a losonczi Bánffy család grófi és bárói ágát. A grófi vonalon Bánffy Dénes, Bánffy György erdélyi kormányzó fia jegyezhető meg, aki után majd br. Bánffy Albert és utódai bírják az uradalmat egészen a második világháborúig.

Építéstörténet

A Bánffy-család építkezéseinek nyoma itt a sok, egymásra épített udvarházban² kereshető, ám ténylegesen a fentebb említett udvarházig vezethető vissza, amelyhez Sipos Dávid faragott ajtóköveket. A barokk-kori kúriának, melyben Doboka vármegye közgyűléseit tartották csak egy olajfestmény adja tanújelét.³

Kastélyt gr. Bánffy György erdélyi kormányzó fia, gr. Bánffy Dénes (1776-1854) építtetett, feltételezhetően 1820 táján. Biztos időpont létezésére 1847. Az országút mentén húzódó ekkori épület kétszintes, lőréses-bástyás kastély, az angol lovagvárak típusában. 1848-ban román felkelők rongálták meg. Javításokat már az új birtokos, br. Bánffy Albert végzett (1818-1886) rajta⁴. Ez az épület végül lovagvárnak tetsző istállóvá szelídült, feltételezhetően br. Bánffy Ádám (1847-1887), Albert br. fia bírasi ideje alatt. Ugyancsak ő alakította át az ettől nem messze álló, részben földszintes, részben emeletes épületet neobarokk modorban. A kastély földszintje a XVIII. század közepén készülhetett. Az átépítés és bővítés ideje 1885.

A park felőli oszlopos veranda és széles erkély reneszánsz alakját Bánffy Ádám fiának, Albertnek (1871-1945) és feleségének, Montbach Saroltának köszönhetjük. A neoreneszánsz architektúrájú külső mellett az épület szobákkal és manzárdtetővel is bővült, illetve egységesen két szintre magasítatott.

A kastély leírása

¹ Kelemen Lajos: *A válaszüti kastély*, In: Művészettörténeti tanulmányok, II. kötet, Kriterion, 1982

² Bíró József: *Erdélyi kastélyok*

³ Kelemen Lajos: *A válaszüti kastély*, In: Művészettörténeti tanulmányok, II. kötet, Kriterion, 1982, 238 old. „Az előcsarnok emeleti karzatának egy olajfestménye s lenn a földszinten egy régi fénykép a kastélyt még ebben a régi állapotában örökíti meg.”

⁴ Sisa József: *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora*, Vince Kiadó, 2007

A válaszüti kastély a településen keresztül haladó műútról közvetlenül közelíthető meg. Az útról díszes vasrácsos kapu vezet a kastély előudvarára és az épülethez. Valamiért természetesnek tűnik a kapu rácszatát lezáró vaskoszorúból a hiányzó címer. Az aránylagos karbantartás jelei sem ok nélküliek, hiszen 1967-től kezdődően két évvel ezelőttig fogyatékos gyerekek iskolája működött itt. Az intézmény kivonulása a csökkenő létszám következménye. A jelenlegi formájában az épület nem látogatható renoválás miatt.

A kastélykülső többé-kevésbé megőrizte régi formáját: a több szakaszban épült kastély két szintes, téglalap alaprajzú, neobarokk és neoreneszánsz külső kialakítású. Közép- és két oldalsó rizalitja manzárdtetőben magasodik. Az előudvarról az épület a timpanonos középrizalithoz csatlakozó földszintes kis előcsarnokkal nyit. A főhomlokzat ezen bejárata mellett még egy kisebb ajtó is található a baloldali sarokrizalit mellett. A hátsó homlokzatot megszemlélve az előudvaron fogadó látvány eltölpül a parkra néző, valamikori pompáját ma is megőrző díszes arhitektúra mellett.

Az impozánsnak ható hátsó homlokzat is rendelkezik előreugró taggal, amely tulajdonképpen a teraszt tartó oszlopos előtér. A dór oszlopokra támaszkodó terasz korlátja ugyanolyan bábos kiképzésű, mint a belső tér lépcsőházának korlátja. A terasz mögötti felső szint kimondottan díszített. Az épségben megmaradt architrávok és pilaszterfejezetek díszei csak fokozzák azt az érzést, hogy a hátsó homlokzat sokkalta kifinomultabb. A látványosságon túl még egy érdekes meglepetéssel szolgál a hátsó homlokzat, ugyanis a kettős családi címer is itt kapott helyet. A középrizalit erkély fölötti timpanonjában látható a kettős családi embléma.

Az oszlopos előcsarnok két oldaláról íves lépcső vezet le a park fele. A lépcsők kétfelőlről fogják közre a régi szőkőkutat, amelynek csak a mohával belepert kőmedencéje látható ma. A valamikori park az akkori kor divatja szerint a szentimentális angol típus szerint létesült, tóval, annak közepén japános galambházzal. A Hein János tervei nyomán létesített tájképi parkot vadaskert és fás liget kapcsolta Bonchidához.

A bejárat a két szint magasságáig terjedő, kis területű lépcsőházba vezet, melynek falait barna tölgyfaburkolat borítja. Az emeleti galéria bábos kiképzésű korlátja, illetve a kazettás mennyezet is fából készült. Manierisztikus faragványai br. Bánffy Ádám keze nyomán születtek. A csarnok és egyben lépcsőház valamikor művészeti alkotások tömkelegét tárta a belépő felé: fegyvergyűjtemény, népies és népi alkotások, az ősök arcképcsarnoka. Jelenlegi állapotában a

faburkolat, a háromkarú fabábos lépcső, a fő gerendát alátámasztó naiv formálású kerámia figura és a címeres kandalló látható. A csarnok földszintjén nyíló valamikor díszes ebédlő mai formájában a kazettás mennyezetet és a br. Ádám készítette cserépkályhát őrizte meg. Az ebédlőterem mellett sorakoznak az épület többi helységei is.

Az utolsó teljes épségű kastélybelsőről és az épületet körülvevő környezetről Kelemen Lajos méltatásában kaphatunk képet:

„Midőn a kedves, színes virágkörnyezetből a kastély egyszerű ajtaján a belsejébe lépünk, egy meglepően érdekes és pompás emeletes előcsarnokba jutunk, s amint szemünk megszokja az alatt uralkodó bizalmas félhomályt, mind több érdekességet, művészt és szépet találunk benne. Csupán azt érezzük hiánynak, hogy e nagyszabású épületrész két-három méterrel miért nem hosszabb, mert ezzel a téresebb hatással minden irányban elég szemléltávolságot is nyújtana, s így nem éreznők kissé keskenynek lépcsőzetét és szép bábsoros karzatát. A művészileg faragott barna tölgyburkolat azonban így is érvényesül, s az átriumfülke hangulatos félhomályából így is élvezhetjük az ebédlőbejárat szép íonos kiképzésű oszlopait, melyekre az emelet három ablakán színes fény szűrődik, s megcsodálhatjuk a pompás, címeres reneszánsz kandalló nemes alakját és fűzérdíszzeit.

A bejárás fölött lebegő kitömött sas alól fölpillantva, a karzatlap párkányáról egy csinosan vésett, domború nagybetűs felirat biztat:

VÁNDOR LÉPJ BE NYUGTON; ITT NEM LÉSSZ IDEGEN
HA CSÜNGSZ A CSALÁDON, A HAZÁN S ISTENEN

Aztán tovább olvassuk:

A RÉG MEGHALT ŐSÖK ISMÉT ÚJRA ÉLNEK,
HA NEVÖKET ŐRZIK HÁLÁS NEMZEDÉKEK.

Egy másik mondattérből újra ez a biztatás szól:

HOLTAK SZENT ÁRNYAI HOGYHA KÖRÜL LENGTEK,
KÖNNYEBB LESZ A JÖVŐ A NEHÉZ JELENNEK.

Ezek és a még ott fölvésett más igék olvasásakor fölfelé kell tekinteni, s így önkéntelenül felkíváncozunk a karzat családi képeihez.

Hatméteres, zöldes és szürkésfehér tónusú, óriás méretű gobelin alatt mehetünk fölfelé; a gobelinen a földművelés pogány istenének, Ceresnek szobra áll, szokásos környezetével. A fordulónál egy botos medve vicsorog felénk; de ez csak jámbor kitömött állat, s midőn elhagyjuk, nem ez, hanem legfenebb a szemben álló fal pompás és változatos fegyvergyűjteménye állít meg. A sokféle támadó- és védőfegyver, valamint vadászakéesség festői csoportját alul színes néprajzi tárgyak, szíjstorok, sallangok, szárazott bánági kötények keretelik, s szemünknek, szívünknek jólesik, hogy egy párkánysarkon ott látjuk a kedves női munkajelvényt, a fonókereket is. Ez és a karzati üveges emléktartók színes magyar játékszerei,

tarka ásványai, metszett és festett üvegedényei s néhány finom fedeles bokálya itt derültebbé varázsolják még a komoly régi bútorokat és régi képeket is. (...)

Az emeletet a világos, levegős, napsugaras szalon s a hasonló háló- és vendégszobák foglalják el, szép kilátással a parkra és a közvetlen környékre. Ez a kilátás a manzárszobából még fokozottabban élvezhető. A szalon finom fehér berendezését családtagok képei s néhány jó kisebb festmény színesítik. (...)

A földszinten az épület közepét a nagy ebédlőterem foglalja el; melléje sorakoznak kétfelől a kastély többi szobái.

Ilyen gazdag fafaragó művészettel készült ebédlőterem nincs több Erdélyben.

Ajtaja fölött barátságos felirat köszönt:

SALVUS INTRANTIBUS – PAX EXEUNTIBUS

(Üdv a belépőknek – béke a kimenőknek)

(...)Mindaz a szép pedig, amit a fargóművészet ebben a teremben és az előcsarnokban fölmutat, a pompás kandallóval együtt egy művészelkű gazda, Bánffy Ádám (1847-1887) ízlését és emlékét dicséri.

Keveset élt, nem vitt országos szerepet, de a maga idejében mégis tízezrek ismerték. (...)”⁵

Az alkotó nemes – br. Bánffy Ádám

Mint a 19. század szülötte a báró alkotói tevékenysége ezen kor művészeti vonulatába illeszthető be. A historizmus korának sajátosságai közé tartozott az olyan jellegű attitűd és szemléletmód, amely a vívmányok teljes mértékű kihasználását tette magáévá. A világkiállításoknak köszönhetően tért hódító kézműipari és ipari termékek főként az otthonok enteriőrjének kialakításában játszottak fontos szerepet. A feléledő stílusok adta lehetőséget és a kényelem szükségletét kihasználva a tervezők a díszes berendezést a lakályossággal, az otthonosság érzésével ruházták fel. A stílusjegyek hordozása mellett egyre inkább előtérbe kerül kényelem, az otthonosság és ezzel együtt a puhaság, a melegség érzetét keltő anyagok használata. Az egyik ilyen fő anyag a fa, amely barnaságával a meghittséget sugározza. A fa használata most már nemcsak a bútorokra terjed ki, hanem falakat borítanak vele, mennyezet kap fadísztítést, illetve a lépcsőházak, előcsarnokok is jelentősen gazdagodnak fadísztítéssel: oszlopok, galériák, korlátok kapnak faragott fadíszet. A kastélyok urai a historizmus újításainak utat engedve alakították vagy építették otthonaikat..

⁵ Kelemen Lajos: *A választói kastély*, In: Művészettörténeti tanulmányok, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982, 236-239 old.

Jellemzően a historizmus magyar vonatkozású kastélyaira, a válaszúti Bánffy-kastély neobarokk külseje más stílusú belsőt takar: belső berendezése a német reneszánsz jegyeit mutatja. Az enteriőr létrejötte emeli ki fontosságát, a báró maga tervezi és készíti el berendezési tárgyait.

Kolozsváron, 1847. május 12-én született Bánffy Ádám a család első sarjaként. Tanulmányait 1865-ben fejezte be a kolozsvári Református Kollégiumban. Egyetemi tanulmányait a kor és társadalma divatjához híven Nyugat-Európában folytatta. A berlini egyetemen hallgatott közgazdaságtant és államtudományokat. 1867-ben körútra indult. Utazásainak fő célja a fejlett ipari és mezőgazdasági minták alapján a hazai színvonal fejlesztése. De mindeközben művészi hajlamainak is hódolt, rajzokat és útvázlatokat készítve. Németország két városában, Nürnbergben és Münchenben tartózkodott huzamosabb ideig, ahol a gazdálkodás gyakorlati formáival ismerkedett meg. Párizsban is hosszabb időt töltött, amelyet a művészetek tanulmányozásának szentelt. Hazájában politikai, illetve országos szerepet nem töltött be ugyan, de társadalmi és főként gazdasági téren közismert volt.

Az 1870-es házasságkötése után feleségével, hadadi br. Wesselényi Máriával Válaszútra költözik, ahol majd tervszerű mintagazdaságot rendez be. Az „ipargróf” Zichy Jenő eszméivel egyet értő báró támogatta a nagybirtokos gazdálkodás korszerű művelését. A birtokán belterjes művelésre váltott, amely egyre több embernek adott munkát. Zöldségtermesztéssel, de főként állattenyésztéssel foglalkozott. Meggyőződése szerint Erdély természetföldrajzi viszonyai főként az állattartásnak és állattenyésztésnek adnak kedvező feltételeket. Mindez mellett azonban ő maga is kísérletezett különféle idegen éghajlatú növények termesztésével, ezt mutatja az Olaszországból származó veteményzöldség és dinnye felbukkanása az akkori kolozsvári piacon. Lovai versenyeken nyernek, baromfigazdasága és méhészete mintaszerű volt, a nyúltenyésztése viszont nem hozott sikert.

Az 1880-as években megépült szamos-völgyi vasutat is nagy örömmel üdvözli, mint gazdasági körforgásba való bekapcsolódásnak kiváló lehetőségét. A mezőgazdaság és ipari fejlődés támogatásaként írásaiban egy kolozsvári székhelyű állandó gazdasági kiállítás megszervezését is körvonalazta. 1000 forinttal elsőként támogatta az 1885-ben az ő részvételével is megalapított Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet, amelynek aztán alelnöke is lett. „A

király a vaskorona harmadosztályu lovagrendjével tüntette ki, és e kitüntetés jelvénye az erdélyi gazdasági egylet 1885. évi közgyűlésen adatott át neki.”⁶

Tevékenységei mutatják széles körű érdeklődését, ám ami igazán látványos életpályáján és ma is kézzel fogható, az az otthonául berendezett válaszüti kastély. Itt a valamikori berendezés teljes pompájában híven tükrözte a báró művészi tevékenységét. Mint fennebb szó esett róla, a gazdálkodás gyakorlati jártasságért utazott, ugyanígy művészeti hajlamait is fejlesztette útjai során. E téren gyakorlatot a házasságkötése után három évvel szerez, mielőtt végleg berendezkedik Válaszúton.

1873-ban újra Nyugat-Európában találjuk, Karlsbadban, a divatos fürdőhelyen. Itt ismerkedett meg a fafaragóiról híres svájci Brienzben működő Simon és Baumann-féle cég néhány műiparosával, akiktől tanulóórákat vesz. Két hónapon keresztül fűr-farag a mesterek irányítása alatt, gyerekkori tehetségét fejlesztve. Mert meg kell jegyeznünk, hogy már gyerekkorában kitűnt a formaképzésre való hajlamával, tehetségesen rajzolt, mintázott, faragott és nagyon pontos megfigyelőképességről tett bizonytságot. A viaszmintázást választotta, mint a formaképzés első lehetőségét. Művei elkészítését később is ezen eljárással előzte meg.

A kézműiparban szerzett gyakorlati jártasságáról a válaszüti kastélyában elhelyezett alkotásai hű képet mutatnak. Elsődlegesen az otthona szolgált az alkotások színteréül. A kastély berendezését alakította és alkotta saját elképzelései és kézművességi-iparművészeti ismeretei alapján. A historizmus korába illeszkedő művészi tevékenysége ónémet stílust mutat, a német reneszánsz tömörsége, darabossága, zsúfoltsága jellemzi munkáit. Az német reneszánsz formakincseit felsorakozató és építészeti architektúrát mutató bútorai sokkal inkább a látványt szolgálták, díszül álltak a termekben, mintsem praktikus használatra alkalmatosságként. Németországi tanulmányait kamatoztatva készít porcellántálakat, bútorokat farag, csempekályhát rak össze, falburkolatot és ajtókeretet, galériakorlátot és kazettás mennyezetet készít. A kialakított belső kép talán kissé zsúfoltnak hat, de híven tükrözi kora művészi szellemét és divatját.

⁶ VASÁRNAPI UJSÁG 1887. XXXIV. ÉVFOLYAM. 48. SZÁM. 798-799. *Báró Bánffy Ádám. (1847—1887.)*

Kastélyában alakítja ki az alkotáshoz szükséges műtermét az emeleti nagyteremben, amelyhez majd több helyiséget is csatol. Keramikus tevékenységéhez pedig egy külön épületben kemencét rendeztet be.

Naivság lenne azt hinnünk a romantikus eszményhez ragaszkodva, hogy alkotói munkássága csakis a saját keze munkájának terméke. Az ötlet, a terv és kivitelezés milyensége őt dicséri kétségtelenül, de közreműködő segítség nélkül aligha készíthetett volna ennyi érdemre méltót. Segítőtársai közül két nevet említenek a leírások: fafaragásban a román nemzetiségű Mezei János volt társa, akit a Wesselényiek birtokáról, Drágból hozatott. Talán a kitartó munka és ember iránti tisztelet gesztusának is vélhetjük azt a domborművet az ebédlőszekrényben, amely Mezei János nevét megörökíti⁷. A másik név Lakatos István, a szilágysági Désháza egyik fazekasa, ki porcellánfestésben, fazekasságban, csempekészítésben segítette a bárót.

Fafaragásának termékei közül jelentőségben az 1878-as párizsi világkiállításon bemutatott ebédlőgarnitúra emelkedik ki. Az egy ebédlőszekrényből és két hozzá illő székből mára csak a kredenc maradt meg, ez még mindig a kastély ebédlőtermében megcsonkítva áll. A bútorok a terem lambériáihoz illeszkedve, tölgyfából készültek. A kariatidás, párkányzatán ördögfejes, gyümölcs- és levélfűzéses szekrényhez – korabeli leírások alapján – idomult a két szék díszítése is. Ugyancsak a korabeli források és egy fametszetes ábrázolás mutatják be a már hiányzó képtáblát is, amely a szekrény felső részét borította:

„Az itt bemutatott szekrény jókora bútordarab. Két részből áll s szerkezete ellen kifogásolhatjuk, hogy felső része az alsóhoz képest nagyon is tömör, nehézkes. Az egyes faragványok azonban különösen figyelemre méltók. A virág, gyümölcs, levelek, fűzések változatos és helyesen stylizált alakzatai érdekes domborműű ékítmények gyanánt borítják a szekrény kiválóbb részeit s e különemű ékítmények művészi egységben folynak össze. A bútor szerkezete a díszítéssel megfelelő viszonyban jelen itt meg. Különösen nagy gondra mutat a szekrény főékítménye, a középütt látható dombormű, mely „Salamon király ítéletét”-t ábrázolja. A király trónusán ül, előtte a két anya, a háttérben a gyermeket felezní akaró pribék s a király kísérete. A művész ama mozzanatot ábrázolta, midőn a bölcs király már-már végrehajtja az ítéletet, s az igazi anya kétségbeesve fölkiált, hogy inkább lemond gyermekéről, csak élve maradjon az. E kompozíció a

⁷ Kelemen Lajos: *A választói kastély*, In: Művészettörténeti tanulmányok, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982, 239 old.

kivitel minden nehézsége daczára jól sikerült. A szigorúan kimért térben az egyes alakok elrendezése figyelemre méltó, technikailag is bevégzett részletekkel találkozunk”⁸.

A kiállított garnitúra a gazdag faragó művészettel berendezett ebédlőbe került.

A híres terem és ezenkívül az előcsarnok leírását Kelemen Lajosnak köszönhetjük. A lépcsőház faragott faburkolata, bábos korlátja, a domborműves feliratok sokasága kápráztatja el elsőként. Az ebédlő bejáratát is felirat ékesíti a *Salvus intransibus – pax exeuntibus* szólással. A mennyezet mélyített kazettái, a családi címereket ábrázoló fakonzolok is ámulatba ejtik és megjegyzi, hogy a díszítmények szépsége összhangban van a kivitelezéssel. Az ebédlőterem berendezése is csodálattal tölti el, hisz magában rejti azt a két remek alkotást is, amellyel a báró kiállításokon vett részt. Ebből a leírásból tudhatjuk meg, hogy az ebédlőgarnitúrán kívül még egy hatalmas kredenc is állott a teremben. Ezen szerepel felvésve a segítő, Mezei János neve. A német reneszánsz szellemében készült alkotás különböző stílus ezüstpoharak, kancsók és gyertyatartók sokaságát tárolta, köztük olyan értéket is, mint egy 1595-ből való, Szakmári Demeter nevével jelzett maratott és vésett ezüstpoharat, illetve egy másikat IAAZ ISTVÁN A.D. 1596 felirattal.

A kastély ebédlőjében ma is teljes pompájában látható a báró legjelentősebb alkotása, a díszes cserépkályha, amelynek kissé módosított változatát a gödöllői Grassalkovich-kastély is magáénak tudhatta. A cserépkályhával br. Bánffy Ádám a gr. Zichy Jenő által szervezett 1879-es székesfehérvári országos kiállításon vett részt, Veress Ferenc és Fischer Mór kiállított tárgyaival együtt képviselve Kolozsvár kézműiparát és gazdaságát. Az akkori kolozsvári Magyar Polgártudósító Teleki Sándor is méltató sorokkal ír a képviselőről és kiváltképp a báróról, akit a kiállítás *fortissimus vir*-jeként magasztal.⁹

A korabeli írások alapján pontosíthatunk a két kályha szerepléséről. Ezek szerint az 1879-es székesfehérvári kiállításra készített cserépkályhát Ferenc József is megcsodálta és tetszésének következményeként a báró neki ajándékozta. Később készül el otthoni kastélyába a kiállításon bemutatott és végül az 1880 tavaszán Gödöllőre került kályha változtatott mása. A gödöllői kastély királyi lakosztályának dohányzószobájában felállított kályháról a kolozsvári Kelet folyóirat mutat be teljes képet:

⁸ VASÁRNAPI UJSÁG 1878. XXV. ÉVFOLYAM 20. SZÁM. 317. *A párisi kiállítás magyar tárgyaiból. B. Bánffy Ádám fa-faragványai.*

⁹ A kiállítás leírása és br. Bánffy Ádám szereplése utóbb megjelent *Székesfehérvári levelek* címen is - Teleki Sándor: *Egyről-másról. Újabb emlékeim*, 1-2 kötet, Budapest, Révai Testvérek Kiadása, 1882, *Székesfehérvári levelek* - Sági Lászlónak (165 ol.-223ol.)

„A kemence háromszögletű, a tűztartón alul a közbelső szöglettel szemben egy, a báró címerét képező griffmadár van, mely a hátám és fején tartja az egész kemence sátorát. A háromszöglet alsó részén három gyermekfejet ábrázoló kályha van. A fennebb szögletekben egy-egy emberi alak, kezökkel homlokukat megfogva, mintegy a nagy teher alatt kissé meggörnyedt fővel. Az alsó két oldalán egy tableau, mely egy, a magyaroknak a németekkel a kilencedik században vívott csatáját ábrázolja. Ugyancsak a felső két oldalán cserkoszorú. A cserkoszorú közepén a hét magyar vezér alakja, midőn Etelközben szerződésre lépnek, saját vérökkel szentesítvén az esküt. A vezérek közül Álmos magasabban tűnik ki, lándzsára támaszkodva s villogó szemekkel nézván a vérszerződési jelenetet. A kemence jobb felőli oldala alatt, az ülőhely mellett Bethlen Gábor, Erdély egykori fejedelme és br. Wesselényi Ferenc nádor képei láthatók. A jobb és bal felőli fal mellett lévő kályhákön griffmadarak és rózsák vannak rajzolva. A kemence előrészén kereken van még két sor girland. Az egész mű világos, finom zöld mázzal van, csak az ábrák vannak különbözőféle mázzal festve.”

Erről a kályháról tesz Ripka Ferenc is rövid említést a királyi család magyarországi otthonának bemutatásakor: „...a Király lakosztályába, s először is a dohányzó szobába jutunk, melynek legszebb díszé a belső sarokban elhelyezett kandalló. Ez a remek cserépkályha a székesfehérvári kiállításról báró Bánffy Ádám ajándékképp jutott Ő felsége birtokába. Elő részén Árpád vezérré választása, a magyarok bejövetelé s a pusztaszeri gyűlés van reliefekben ábrázolva; ezek alatt pedig a mohácsi vész szintén három domborműben.”¹⁰

Ripka hangsúlyozottan a királyi családnak a magyar nemzettel szembeni pozitív attitűdjét méltatja és ezt ténylegesen megvalósulni látja a nemzeti sajátosságokat, népi alkotásokat, illetve magyar alkotók munkáit, mint a báró készítette kályhát, felsorakoztató berendezésben.

A Gödöllőre került kályha végül a második világháború után rombolás áldozatává vált, így jelenleg eredeti formájában csak a válaszüti kastély darabja tekinthető meg.¹¹

A válaszüti kastély ebédlőjében felállított kályha jelentékeny módon eltér a gödöllőtől. Nem rendelkezik griffes tartóoszloppal, a portréképek sem szerepelnek rajta. A vérszerződés jelenete félköríves képtáblában látható és nem cserkoszorúban. Kelemen Lajos rövid bemutatását olvasva

¹⁰ Ripka Ferenc: *Gödöllő a királyi család otthona*, Budapest, 1896

¹¹ A jelenleg is látható cserépkályha a gödöllői kastélyban rekonstrukciója az eredeti példánynak. A valószínűsíthetően az 1945-ben szétrombolt kályha töredékeire Varga Kálmán talált rá a Sörház homlokzata előtt az északi mellékpince lépcsőfeltöltésében. A töredék a kor divatja szerint ábrázolt honfoglaló férfialakot, fején és vállán páncéling, korszából vizet öntve. A válaszüti kályha alapján készítettek másolatot Szabényi Judit és Soós László restaurátor, amelyet 2006 februárjában adtak át ünnepélyes keretk között.

is rájöhetünk, hogy a válaszüti kályha közel sem mutatott annyi csodálnivalót, mint a gödöllői a Kelet tudósítójának:

„Ezzel átellenben újra művészi színes cserépkandalló áll, rajta a vérszerződés és a pozsonyi csata domborműveivel. Haragoszöld alapszínét gyümölcs- és virágfüzerek kék, piros és zöld színváltozatokkal szelidítik. Az egész művésziesen olvad bele a piros rózsákkal díszített zöld csempeháttérbe.”

A sokoldalú báró a porcelán művesség terén is alkotott. Egy szép tálat még 1875 körül készített Meissenben „Ezt a tányért festette Lossonczi báró Bánffy Ádám 1875-ben Galánthay gróf Eszterházy Jánosnak” felirattal. A kék alapozású tányér aranyozott díszítéssel készült, griffmadaras és növényi motívumokkal. A középrészen vastag aransáv és virágfüzér keretében címerábrázolás: koronát és kardot tartó griff, fölötte kilenc ágú korona.

A környezete és méltatói szerint művészi hajlamokkal és művészi természettel bíró Bánffy Ádám kísérletező kedvétől hajtva mindennek neki kezdett, de véghez nagyon keveset vitt. Sokoldalú adottsága Teleki Sándor szavait alapul véve valóban figyelemreméltó. Nemcsak a kézművesség és művészet, a gazdálkodás területén alkotott, hanem a népművészet terén is, hiszen kiváló cimbalom játékos hírében is állt¹². A népi sajátosságokhoz nagy vonzalmat érző báró kastélyában népies termékek gyűjteményét rendezte be, a köténytől egészen a rokkáig. A cimbalmon való jártassága is, mint olyan mutatja mennyire tisztelte és magáénak érezte a népi kultúrát. A kora ilyen jellegű kezdeményezéseit is támogatta, többek közt a Gyarmathy Zsigáné által kezdeményezett kalotaszegi népművészet felkarolását is.

A báró, mint a 19.század divatjának művészetkedvelő főúra, életpályájának tevékenységeivel, a hazai ipar és mezőgazdaság fejlesztését, a népművészetet fontosságát, a hazai termékek elsődlegességét célzó írásaival, alkotásaival annak az ideológiai elgondolásnak az áramába kapcsolható be, amely a historizmus társadalmi háttérének alapját képezte.

Aktívan résztvállalva az olyan honi kezdeményezésekben, mint gr. Zichy Jenő országos kiállítása és Gyarmathy Zsigáné népművészeti téren tett erőfeszítései, méltán érdemelte ki, hogy mégis tízezrek ismerték a maga idejében.

¹² Gr. Teleki Sándor: *Emlékeim*, II. kötet, Petőfi Társaság, Budapest, Aigner Lajos könyvkiadó hivatala, 1879-1880 *Utazás a Kis-Szamosról a Nagy-Szamosig – Szívélyes üdvözet : Bánffy Ádámnak* (139-237 old.) „A cimbalmon – mint Mokány Berci mondaná: a magyar klaviron – úgy játszik, mint Bertók Sándor.”

Melléklet

1. melléklet: Vasárnapi Újság 1878. XXV. ÉVFOLYAM 20. SZÁM. 317.

A párisi kiállítás magyar tárgyaiból. B. Bánffy Ádám fa-faragványai.

A mai számunk egyik rajzában bemutatott stylszerüen készült szekrény, két székkal együtt néhány hét előtt az iparművészeti múzeum egy termében volt látható. Csak ideiglenes kiállítási tárgyakat képeztek itt, miután az iparművész a párisi világtárlat számára készíté azokat, s most már ott is vannak, díszéül az iparművészeti csarnok magyar osztályának. • B. Bánffy Ádám, mint műkedvelő gyakorolja a fafaragást, melyre már gyermekkorától fogva sok kedve és hajlama volt. A képzőművészet alapját a rajzolás már igen korán megkedvelte s nagy tehetséget is árult el. Később viaszkból mintázott különféle alakzatokat s ezeket fából kifaragta, vagy pedig csupán rajzminta után készített faragványokat, — leginkább ékítményeket és apróbb alakokat. Tehetségét sikeresebben fejlesztheté, midőn 1873-ban Karlsbadban tartózkodva megismerkedett a Simon és Baumann-féle brienzi czég néhány műiparosával, kiknél mintegy két hónapig rendes órákat vett, s a fa-faragás még előtte ismeretlen titkait, úgy a mintázás, mint a technikai kivitel fortélyait elsajátította. Azóta a fiatal művész sokat haladt, s az érdekes faragványok egész sorát készíté el, melyekről a szigorúbb műbírálatnak is elismerőleg lehet nyilatkoznia. Az itt bemutatott szekrény jókora bútordarab. Két részből áll s szerkezete ellen kifogásolhatjuk, hogy felső része az alsóhoz képest nagyon is tömör, nehézkes. Az egyes faragványok azonban különösen figyelemre méltók. A virág, gyümölcs, levelek, füzérek változatos és helyesen stylizált alakzatai érdekes domborművű ékítmények gyanánt borítják a szekrény kiválóbb részeit s e különemű ékítmények művészi egységben folynak össze. A bútor szerkezete a díszítéssel megfelelő viszonyban jelen itt meg. Különösen nagy gondra mutat a szekrény főékítménye, a középpütt látható dombormű, mely „Salamon király ítéletét”-t ábrázolja. A király trónusán ül, előtte a két anya, a háttérben a gyermeket felezní akaró pribék s a király kísérete. A művész ama mozzanatot ábrázolta, midőn a bölcs király már-már végrehajtatja az ítéletet, s az igazi anya kétségbeesve fölkiált, hogy inkább lemond gyermekéről, csak élve maradjon az. E kompozició a kivitel minden nehézsége daczára jól sikerült. A szigorúan kimért térben az egyes alakok elrendezése figyelemre méltó, technikailag is bevezgett részletekkel találkozunk. A szekrényen kívül, mint már említettük, két széket is küldött Parisba b. Bánffy. Ezek valamint a szekrény is a XVI. század végén felkapott stylben készültek. Ornamentumaik sok csínt és könnyedséget mutatnak, melyek e nehéz tölgyfa bútoroknak tetszetős jelleget kölcsönöznek. A fa-faragású bútorok legfényesebb korszaka a XV. század. De előtte és utána is folyvást mívelték a művészet ez ágát. A goth és renaissance, de különösen a bárók és rokokó időszakban divott különféle diszitményekre a fa, mint anyag, művészeti tisztasággal és könnyen volt kezelhető. Most, hogy a műasztalosság is a technikák újjáélesztése következtében s az izlés nemesbítése által mind magasabb feladatokat tűz maga elé: a fa-faragás is lassanként visszanyeri művészeti jelentőségét és értékét. Óhajtandó, hogy nálunk, a hol íme egy műkedvelő főúr szép példával jár elől, minél teljesebb sikert érjenek mind ama törekvések, melyeket iparmuzeumink, hol a fa-faragványok igen szép példányai látható és minta gyanánt szolgálnak, czéljául tűzött ki, s hogy így amaz elismerés, melyet b. Bánffy Ádám fa-faragványai Parisban a nemzetközi nagy versenyen nyernek, egy közelebbi alkalommal ipar-művészeinknek is osztályrészéül jusson. m—

2. melléklet: Vasárnapi Újság 1887. XXXIV. ÉVFOLYAM 48. SZÁM. 798-799. Báró Bánffy Ádám. (1847–1887.)

A szamosvölgyi vasút mentén fekvő válaszuti nagyszabású park kriptája háromszor nyílt meg nem egészen egy év alatt. A báró Bánffy-család hetven éves feje, az erdélyi közéletben egykor jelentékeny szerepet játszott Albert 1886 február 1-én hunyta le örök álmra szemét. 1887. szept. 17-én unokája, Margit, egy kedves kis angyal esett bele a parkbeli tóba, melyből holtan hozták ki hűlt tetemét. Most legújabbán, október 26-án az előbbinek fia, ennek atyja, Bánffy Ádám költözött el az élők sorából nem egészen 41 éves korában, kesergő özvegyet, édesanyát és kis árvát hagyva maga után. Báró Bánffy Ádám 1847 május 12-én született, mint legidősb fiarja a már említett Albertnek és neje, gróf Eszterházy Ágnesnek, gr. Eszterházy Kálmán volt kolozsmegyei főispán és színházi intendáns, most országgyűlési képviselő nővérének. Tanulmányait Kolozsvárt a ref. kollégiumban végezte 1865-ben. Ezután Berlinbe ment egyetemre, hol közgazdaságtant, államtudományokat hallgatott, de inkább gyakorlati irányban fejleszté szellemét, több súlyt helyezvén külföldön is az ipar és közgazdaság intézményeinek hazánkban még elhanyagolt ágai tanulmányozására, mint az egyetemi tanszéken hirdetett elméleti igazságokra. Ellenállhatatlan vágyat érzett utazásokra: 1867-ben beutazta Német és Franciaországot. Németországon beható tanulmányokat tett Münchenben, kivált Nürnbergben, melynek fejlett iparcikkei a műkedvelő egész szenvedélyét fölébresztek. Az izlés metropoljába, Parisba is elutazott gyakorlati ügyességének szép formák tanulmányozása útján fejlesztése végett. 1870-ben hazatért s megnősült, nőül vevén br. Wesselényi Marit, néhai br. Wesselényi Farkas leányát, kivel falura költözött, Válaszútra, hol művészi és gazdasági tervei, kedvtelése egészen igénybe vették. Állattenyésztés, kertberendezés, palotaépítés, faragás, kályhakészítés s egyéb gazdasági s ipari munkálkodás által igyekezett hasznosan betölteni a falusi magány üres óráit. Nyugtalan természete nem engedte, hogy egy téren kitartó legyen. Egy-egy állatfaj nemesítéséhez ha hozzá fogott, ha tőkélyre vitte, abbahagyta. Így a lótenyésztés terén mint versenyző szép sikereket aratott, mint baromfitenyésztő első rangú tekintély lett. A szarvasmarha-állomány rohamos pusztulása rendkívül aggasztá, minthogy meg volt győződve, hogy az erdélyi kis birtok mellett az ország földrajzi viszonyai a baromfitenyésztésre utalnak. Ezért indított jól írt cikkeivel mozgalmat egy Kolozsvárt rendezendő és állandó jellegű kiállítás érdekében. A gazdasági egylet alelnökévé választatván, élére állt a mozgalomnak és mint az állatkiállítási bizottság elnöke, az ország közgazdasági állapotait élénk világitásba helyező beszédet tartott, mely széles körben keltett föltűnést. Munkássága nem került el az intéző körök figyelmét. A király a vaskorona harmadosztályu lovagrendjével tüntette ki, és e kitüntetés jelvénye az erdélyi gazdasági egylet 1885. évi közgyűlésen adatott át neki. A magános visszavonultság ellenállhatatlanul vonzotta, mert a szó szoros értelmében művészi természet volt. E hajlamot jellemzetes vonásokkal domborította ki Teleki Sándor eleven tolla. Egy róla írt tárczacikkében a többek közt így ír: «Ha nem volna vagyona: négyszeresen kereshetné meg kenyerét. A cimbalmon úgy játszik, mint Bertók Sándor. Porcelánfestő olyan, hogy Meissenben. Sévresben, Gironinál, Portlandban ritkítja párját, műasztalos: a Faubourg. St. Antoinei asztalos -művészek bámuló elismeréssel nézhetik műveit. Fazekas; s mint ilyen megmérkőzött Palissy Bernarddal, Lucca della Bobbiával és maestro Georgioval.» E sorok mindenesetre ritka művészi természetet jellemeznek és a vonásokat nem kellett keresni: a válaszuti kastély megadta azokat. Egy más toll a többek közt így jellemzi: «Ritkán másolt. Magának annyi gondolata volt, hogy dúskált benne. Szobáinak díszítése otthon a fantázia nemes és gazdag szülöttjeivel van tele.» Ki a válaszuti kastélyt egyszer meglátogatja : meggyőződik, hogy ez elragadtatott jellemzések a valónak felelnek meg. Ott van a többek közt egy eredeti

magyar stílusban faragott faburkolatu, teljesen még be nem fejezett lépcsőház és fogadó-terem, a megboldogult "ezermester" bárónak sajátkezü műve. Maga a palota is sokszor változott valóságos műhelylé, melyben a legkülönbözőbb asztalos-munkák készültek, míg emitt porcellánfestő-terem állt, amott művészi kivitelű kályhák alkatrészeit állították össze. Mindegyik ágán e három műiparnak meglátszott a folytonos törekvés a magyar stílus föltalálása felé. Fogadótermének párkányfalát a családi czimerek sorozata díszíti, a XIII. századtól kezdve fölmutatva a családfa minden elágazását s mindez jobbra az iparüző főúr saját keze, de valamennyi a saját feje műve. Utolsó felszólalása is, az ipar-fejlesztő egylethez intézett nyílt levele, a lelke előtt lebegett magyar stílusnak a bútorszövetek hímzésénél és drapírozásánál alkalmazása végett szólal föl. E cikk, melyet már betegesen írt, az erdélyi részekben helyes irányban megindult mozgalomnak kívánt lökést adni.

3. melléklet: Ripka Ferenc: *Gödöllő a királyi család otthona, Budapest, 1896*

„...Az egyes lakosztályokat egészen a királyi család óhajához képest kellett berendezni: egyszerűen, úgyszólván polgáriasan. Nem a fényűzés, hanem mindenben inkább a célszerűség vétetett figyelembe. S a kastély ezen berendezésében csak lényegtelen változások történtek napjainkig.

A lépcsőház oldalai szarvasagancsokkal s a bécsi világkiállításról hozott kovácsoltvas-csillárokkal vannak díszítve. A nagyterem megmaradt eredeti stílusában; fényezett fehér falai aranszegélyűek, bútorzatának pedig vörös bársony a borítása. Kiváló dísz a hatalmas öt csillár. Az erkélyre nyíló ablakok közt két impozáns tükör van a falban. Innen balra a Király lakosztályába, s először is a dohányzó szobába jutunk, melynek legszebb dísz a belső sarokban elhelyezett kandalló. Ez a remek cserépkályha a székesfehérvári kiállításról báró Bánffy Ádám ajándékképp jutott Ő felsége birtokába. Előreszén Árpád vezérre választása, a magyarok bejövetele s a pusztaszeri gyűlés van reliefekben ábrázolva; ezek alatt pedig a mohácsi vész szintén három domborműben. A kandallótól jobbra, a szoba falán Schäffernek 1869-ből való festménye, egy tájrészlet tóval, melyben vadkacsák uszkálnak, balra pedig egy stájerországi kép vadregényes vidéket ábrázol. Az óriás sziklák tövében tavacska kéklik, mellette a gyalogúton három vadász találkozik s mintha élményeikről beszélgetnének. A szoba másik sarkában vörös ripsz és brokát szövetű antik karosszék képeznek pompás garnitúrát, mely fölött középen Munschnak egy festménye látható: Simonyi huszárezredes a párizsi Palais Royal termében, a mint pihenő huszársjai közt a királyi széken ülve egy dobra téteti a leveses tálat. Ettől jobbra-balra Ádám Ferencnek van egy-egy képe; az egyik a legelő, a másik pedig a tilosban járó ménes. A dohányzó-szoba hátsó falán Rüchtertől van két aquarell; mindkettő parforce vadászatot ábrázol. A király s a királyné elől vágatnak, utánuk Andrásy, Wenkheim, Eszterházy. A másik képen királynénk lóháton a főthi parkból jön ki s két öreg paraszt kalaplevéve köszönti. E két vízfestmény között van egy lengyel genre kép: átkelés a Visztulán vásár idején. A teraszra nyíló két középső ablak előtt egy pompás medvebőr a parketten. A hatalmas maczkót Rudolf trónörökös lőtte Görgényben. Az ablakoknál lévő szobasarkokat Moronak egy-egy bronz-szoborcsoportja díszíti. Mindkettő falkanagyot ábrázol kopókkal; az egyik vadászat előtt, a másik pedig utána, a mint egy elejtett szarvasbikát ugatnak a kutyák. A falon itt is olajfestmények vannak. Egyiken Királynénkat látjuk a káposztásmegyeri istállónál; ezzel szemben a másik falon spanyol hegedűs Molaintól; az ablakközök előtt egy-egy állványon kitömött fajt- és fácánkakas. A nagyterembe nyíló ajtónál, a fal mellett, igen érdekes órát

találunk, melynek majolikafestésű nagy kerek lapját rózsafából faragott kínai tartja. Ezt a remekművet a londoni világkiállításon vette Királyunk. A szembeeső ajtónál pedig kis állványon hatalmas szarvasagancs van elhelyezve, melyet a kerepesi erdőben találtak. ...” (34 ol.- 38 ol.)

4. melléklet: Teleki Sándor: Egyről-másról. Újabb emlékeim, 1-2. kötet, Budapest, Révai Testvérek Kiadása, 1882

Székesfehérvári levelek - Sámi Lászlónak (165-223 old.)

„A kiállítás keretén belül mindjárt szembetűnnek: a királyi sátor, a vasház és mindjárt mellette a szegedi faház, Heinzetmann vaspavillona, a közlekedési minisztérium pavillona, Oett Antal pesti vasgyáros pompás nyitott vaspavillona, szép vasgyártmányokkal, mellette a kávéház. Átellenben a gr. Zichy Jenő pavillona, helvét modorban, életnagyságú szarvasfőikkel, s természetes agancsokkal díszítve; a felmenetnél egyfelől a gróf kis-höröcsöki uradalmi bérese, Szolga János áll, fején turi süveg, bő ingben, gatyában, csukaorru csizmában, rajta sűrű pitykés kék lájbi, tuli piros kendő háromszögre a csipőjére kötve, sallangos kostókkal, bajusza nyalkán kivágva, szóval badar gyerek; - másfelől a gróf biharmegyei remeczi erdőcsősze, Cibli Onucz, lábain római nemzeti cothurmus, vulga: bocskor, fehér-harisnya-nadrág, juhbőr kozsok, báránybőr süveg, czifrán varott ing, a stájca – tarisznya – a nyakában; a kureláte – bőrtüsző – a derekán s hosszú flinta kezében (...) a kávéházon túl a jury pavillon, mellette Weber étkező termei. Az út, fák, bokrok és közt vezet a kiállítás helyiségébe. A bemenettel átellenben vannak az irodák, jobbra a posta és távirda, - a főépületből kifolyólag a melléképületek, dusan megrakva jól gyártott művekkel – aztán az állat-tárlat nyitott színei; végre a géphelyiségek.

Ez a halvány ködképe az országos kiállítás helyszíneinek madártávlattól nézve.

(...)Gróf Zichy Jenő egész önérzettel mondhatta el Fehér-megye közgyűlésén, egy indítvány tételkor, hogy: „a kiállítás teljesen sikerültnek mondható, mert a szó teljes értelmében hű tükre mindannak, a mit hazánk, részben nyers termékben bír – részben pedig előtűnteti; mit képes hazai iparunk előállítani oly czikkekből, melyekért évenként több száz millió szivárog külföldre.”

196 - 198 old.

(...) Szerintem a kiállítás „*fortissimus vir*”-je: *Bánffy Ádám*. Értsük meg egymást; - nem azt akarom én ezzel mondani, hogy Bánffy Ádám ott áll egyedül, mint a hold, a csillagok sokaságában, s ragyog, fénylik és nagyobb a többinél, de ő *négy mesterségben művész*: faragó műasztalos, porcellán festő, Pallisy-tál készítő majolikában és fazekas. Műveit nem gyártatja, hanem saját kezüleg készíti, nem felosztott munkával dolgoztat, hanem egyénileg *operál*. Mihelyt az egyéniség bizonyos magaslapon felül emelkedik, észrevéti magát, s a mindennapiságot túlszárnyalja: kidugja az irigység kigyója ódujából fejét, trillár fullánkos nyelvével, s sziszegi a *rágalmat*. „*Calomnicz, il en reste toujours quelque chose!* Jezsuiták elve: *Rágalmazz, mindig marad valami belőle!* Bánffy nem maga készíti műveit! ...az igaz; ott van Mezey János a híres *naturalista*, ő „*soniperdálja*” az asztalosműveket, Lakatos Están a szomjas fazekas, ő készíti mindent, még azokat is, a mik még nincsenek készen. *Hozzá a kezd mindenhez, s nem végez be semmit!* ...s ott van a szemünk előtt vagy nyolcz darab *remekmű*. Hibája, hogy ő egy személyben: műasztalos, porcellánfestő, tálkészítő, fazekas, kertész, dinnyész, méhész; - és ha még tudnák! ...de még jó, hogy nem tudják ...megsugom, nem maradhat a begyemben, kikottyintom: *házinyul tenyésztő*. És – *s ez a főbüne* ...nem tudom: megmondjam, ne mondjam? –

találják ki? – adom százba, adom ezerbe, hogy nem tudják... *Báró!* Nem tudom, igazán olyan nagy szégyen-e az asztalosokra, meg a fazekasokra nézve az, hogy Bánffy – *báró?!*”

5. melléklet: Gr. Teleki Sándor: *Emlékeim*, II. kötet, Petőfi Társaság, Budapest, Aigner Lajos könyvkiadó hivatala, 1879-1880

Utazás a Kis-Szamosról a Nagy-Szamosig – Szívélyes üdvözet : Bánffy Ádámnak (139-237 old.)

„... A háziúr középtermetű, sovány, barna, fiatalférfi, sűrű fekete hajjal, fekete bajusz és szakállal, szépen ívezett szemöldökkel, csillámló nagy szemekkel, melyek a művészt mutatják ki belőle; a szemek a lélek ablakai – mondá a bölcs – s kicsiny kezekkel és lábakkal. Van benne valami a cigányból; on n'est pas impunément: Bánffy! – több az úrból s legtöbb a művészből.

Ez az ember, az ő igénytelen szerénységében egyszerűen egy lángész. Ha nem volna vagyona: négyyszeresen kereshetné meg kenyerét. Hányan mondhatjuk ezt el egyes szám első személyben?! A cimbalmon – mint Mokány Berci mondaná: a magyar klaviron – úgy játszik, mint Bertók Sándor. Porcellánfestő olyan, hogy Meisenben, Sévresben, Ginorinál, Portlandban ritkítom párját. Műasztalos; a Faubourg-St.-Antone-i asztalos-művészek bámuló elismeréssel nézhetik műveit. Fazekas mint ilyen megmérkőzött Palissy Bernárddal, Lucca de la Robbiával és maestro Georgiával!

(...) És Bánffy Ádám barátom igen jó tanítványuk s maholnap mester a mesterek között. De menjünk be hozzá. Béke a bejövőnek, üdv a távozóknak. Az épület egy stülnélküli kastély; építője, úgy látszik, ellensége volt a kényelemnek s a formára nem adott semmit, de ott áll. Hány kormány állt és áll még mai nap is, csak azért, mert hát...ott áll. Az előcsarnokot, a pasperchiét, a vorhallét, nevezzük pitvarnak. Ezen át belépünk az ebédlőbe. Csákó ab! A bemenő ajtóval szemben egy nagy üvegajtó, szép kilátással a tóra, mely telve vízi madarakkal; az ajtó mellett a cimbalom, beterítve cifrán szőtt parast-abrosszal. Es itt szabad legyen egy kis kitérést tennem – vehette már észre olvasóm máskor is, hogy ebben van az – minek is nevezzük? – nevezzük engedelmökkel: az én gyenge oldalának. Aki heti meg országod vásárokbá jár – én dongom a vásárt – észrevehette azokat az átalvetőket, párnahéjakat, fejkendőket, ingmelleket és újjakat, katrincákat, melyeket nálunk a római nép visel. – Milyen művészettel vannak azok szöve, vagy varrva; a rajznak korrektsége, s a styl tisztasága mily bámulatos szép rajtok; láttam én már olyan párna-terítőt, melyen több architektúra volt, mint a felső-bányai templomon, mely százezrekbe került; meg lehet azért, mert azt Felső-Bányán csinálták – Bécsben. És ha elgondoljuk, hogy azoknak az asszonyoknak, kik azokat szövik, varrják fogalmok sincsen a rajzról, s alig tudnak számlálni...sok titokszerű van a világon, Horatio barátom! Fal körül tálások, nemzeti stylbn tartva, megrakva tálakkal, tányérok, kancsókkal, kupákkal, fénylő, csillogó, ragyogó, kirívó színvegyületben, szemkápráztató világosságban; s az én barátom majdnem mindenre oda írhatná: ego feci. A szoba szögletébe állítva – mint ahogy a fejedelmek korában nevezték – egy nagy pohártartó kredenc, diófából, a legtisztább renaissance stylben; a háttérben porcellán tálak, Chinának és Japánnak szörnyeivel és ördögeivel; madarak, sárkányok, melyeket csakis a túlcsigázott képzelet alkothat, pazar fény és színáramlattal. A falon csoportokban felaggatva tálak, tányérok; melyeknek minden egyes csoportozata egy külön díszletégészet képez; egyikén madarak, másikán virágok és így tovább. Régi sax, régi bécsi, servesi, herendi, chinai, japán utánzások; mind Bánffy Ádámtól festve. A butorzat egy stylben, összhangzásban a nagy

pohártartó kredencsel; több darabban félbenhagyva, még készülöben. A szomszéd szobában van felállítva a gyönyörű nagy kemence; indulóban a székesfehérvári országos műkiállításra. ... Semmin sem bámulok inkább, mint azon, ha valaki meg közelíti a tökéletest. Tökéletest csak a természet teremt, emberi mű nem érhet odáig. (...) Az anyag nem határoz. A Kelet minden ékkövével kirakott zománcos aranyváza, nem közelíti meg Benvenuto Cellininek agyagból mintázott sőtartóját; Barabás nagy képei ellapulnak Gavarninak egy papírszeletre három vonással rajzolt torzalakjai mellett. – Ha a Bánffy Ádám kemencéje carrrai márványból volna: többet érne; de azért koránsem lenne több művészi becse. De lássuk már a medvét! Fazekas-munka, régi magyar stylben tarva, a nyitott kemence, zöld mázas cserepekből, a díszletek rajta különböző színben és nagy összhangzásban. Sok színt vegyíteni, úgy, hogy kirívó ne legyen: az a nehézség. A monumentum két lábon és egy griffen nyugszik. (Szerintem a griff, a másik két lábhoz képest nem elég vastag.) a kályhától jobbra-balra ülő-padka, zöld-mázos cserepekből, - uti olim! – egy-egy cserepen griff, rózsákkal felváltva. A kemence teteje két zöld caryatidon nyugszik, melyek mascarón arcuak. A baloldalon, a nagy, szabad nyílás mellett, az Árpád, Lehel, Bethlen Gábor s Wesselényi Ferenc dombor arcképei. A középben a vérszerződés a hét vezérel, bámulatosan szép kivitellel, minden részlet benediktinusi szorgalommal, gyönyörűen kidolgozva; a személyek – meglepő szép plastikai csoportozatban – igazán tableaux! – A fegyverek, a ruhák szövete, a legkisebb részletekig, ezer színben, ezer változatban beleégetve. Alatta egy csatajelenet. Tetőzetén a párkányzat – á la Lucca de la Robbia – cserlevél-fűzér makokkal. Ez halvány leírása e remekműnek. Egy híres olasz festő e szavakkal mutatta be egyszer magát: anche io sono pittore! – Bánffy Ádám akár a berlini kongresszus előtt is büszkén elmondhatná: én is fazekas vagyok!

Menjünk a műhelybe. – Szeretném oldalba lökni azt az építész, aki a feljáró lépcsőzetet fondálta. – Sötét, tekervényes, meredek, lépcsői szűkek, egyenetlenek. Bebotorkázunk; „a pennás emberem” akkorát zökken, tudom megérzi a héten. Tágas, nagy, világos terem, művészi rendetlenségben össze-vissza hányva benne minden, mint vándor-színésznő szobájában, - üdv és testvériség a ritka kivételeknek! – asztalos-padok, vastag dió- és tölgy fa-darabok és deszkák; cigánypurdénak öltöztetett mintabáb, madárijesztő kalappal a fején, rongyos ingben, lyukas tarisznyával, egyik lábán bocskor, a másikon egy rossz bakkancs, valóságos ágról szakadt móré; megkezdett vagy már befejezett Pallisy-tálak, kígyóval, békával, rákkal, gyíkokkal, csigákkal, kagylókkal, vízi növények levelein és virágain. Egyik tálát megpillantva, bámulatom kitör: «Maga túltesz Pallisy Bernárdon!» «Háromszáz esztendővel vagyok fiatalabb nála.» ... De sok van e szavakkal mondva!”

Felhasznált irodalom:

- Bíró József: *Erdélyi kastélyok*
- Horváth Hilda: *Régvolt magyar kastélyok*, Gemini Kiadó, Budapest, 1998
- Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*, II. kötet Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982
- Kelényi György: *Kastélyok, kúriák, villák*, Corvina Kiadó, 1980 (In: Építészeti hagyományok)
- Murádin Jenő: *Egy művészetkedvelő erdélyi főúr br. Bánffy Ádám (1847-1887)* In: *Korunk*, 2002, 12. szám
- Ripka Ferencz: *Gödöllő a királyi család otthona*, Budapest, 1896
- Sisa József: *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora*, Vince Kiadó, 2007
- Teleki Sándor: *Emlékeim*, II. kötet, Petőfi Társaság, Budapest, 1879-1880
- U.ő.: *Egyről – másról. Újabb emlékeim*, Révai Testvérek Kiadása, Budapest, 1882
- Varga Kálmán: *A gödöllői kastély évszázadai*, MÁG, Budapest, 2000
- Vasárnapi Újság, 20. Szám, 48. Szám